

GIPUZKOAKO ARROBI BALIOSOEN

ugaritasuna eta berak ematen dituzten arriak

Probintzi onetako mugape guztia da Arrobi eder naigarri anitzekin guztiz erara eta chit ondo janzia. Egia garbiro au autortu izan dute argiroki, lanbide onen gañean izkribatu izan duten gizon jakinti arrotzak ere; esaten dutelarik, ezen, Gipuzkoako Eliza, Jauregi, Eche Plaza, Murru, Gaztelu, Garrica, eta gañerontzeko Ekida ikusgarriai begiratzea askidala ezagun-mendura erorteko, zenbaterañoakoa dan bertako Arrobi ederran ioritasuna. Beragaitik andizkatu izan dituzte bada ainbeste bider Probintzi onetan arkitzen diran arrizko Egitade ederrak. ¡Egiazki alaisen dira izatez ere! Eta dicha andi au zor zaio, Izakiak Gipuzkoari oparó eman izan ziozkan arrobi bikain begitangoai.

Ez da bada arkituko Erri bat bakarra ere Gipuzkoa guztian, arrobi ugaritsu oetakoren bat bere menpean ez debanik, ez eta ere, beretako arri ederrakin egindako Ekida ikusgarrirenbat edo geiago, agirian ez dauzkanik. Izendatuko ditut bada arrobi oetako berezituena, non ta nola eta cer gisatakoak diraden.

Artchipi deitzen zaion mendi Errenteriakoan dago arrobi bat, nabarri ederra ugari ematen debala; zeñetatik ateratako arriakin egiña arkitzen dan erri bereko Elizan dagoen aldare nagusiko erretabloa. Egitade ikusgarri au egin izan zeban On Franzisko Asurmendi gipuzkoatarrak, izen andiko On Ventura Rodriguez-en buruz; eta azkenengo apaindura eman izan zión, edergarri askorekin, On Alonso-Bergaz Maisu andi San Fernandokoak.

Oyartzungo mendietan badira arrobiak, nabarri ederra, eta Kisu ona iori ematen dutenak. Andrerregia esaten zaion Elizachoaren aldamenean dago arri bat. emakume baten idurinekoa anzinaerako letraz betea; eta jendea oidago sinistpen osoan, eziz, toki berperean izan zala lurperatua Julio Cesar-en emaztea. Andrerregiak esan naidu euskaraz Andre-Erregiña, eta izen onek adierazten du garbiroki, ezen, Erregiñaren baten autsak estalitako arri dala au. Erri bereko Eliza nagusiaren Epistola aldeko orman icusten da arri bat guztiz miraritsua, zeñetan dauden otallatuak aballa, eta lanzak, gure asaba maitagarriak irabazi izan zituzten batalla andi anitzen oroitpengarri. Beragaitik dauzka, bada, Oyartzungo Eliza chit anziñakoak ain maitaró gordeak, kantauritarren eskutarma joia oek. Beste leku batean ezarriko ditut argi eta garbi Eliza onen asiera, bizitza, eta mirariak noizdik, nondik, eta nola diran; eta orain jarraitu bear diot arrobien sailari.

Lezo-ko mendi guztia da arrobi areatsuz ondo josia; zeintzuk ematen dituzten ugari, arlanza eder naierakoak, eta eotarri galant aukerakoak.

Usurbilko mugapean ere ateratzen dituzte eotari bitoreak toki askotarako; baita chorrochketarakoak ere, iñon ere diran oberenetakoak.

Astigarrako Santiago mendian arkitzendira maskorra idurin duten arriak. Milla sei eun larogei ta irugarren urtean arkitu izan za mendi onetan, balio andiko arriarekin egindako giza-burubat; eta sinistaturik Santiagoren zala, jarri izan zuten maitaro, beraren izeneko Elizan Aldare nagusiko nicho batean; non arkitzen dan geroztik agirian, inguro-maiko jendeak jaiera andia gordetzen diola.

Donostiako mugape guztia da arrobi areartsu aberatsez betea. Begiratzea baizik ez da, denpora labur baten epean berriztatua dagoen Uri gogoangarri onetako Eche ederrai; bertako plaza zar ta berri bitoreai eta batez ere, Batzartoki gaiñ gañekoari; zeintzubetan agiri diran garbiroki, jakinduria andiko Maisu Gipuzkoatarren bidez, ondo landu eta egoki ifinitako arri eder galant begitango anitz, guztiak bertako mugapean atereak. Eta ez dira gichiagoak batere, Uri onetan lenago egiñak arkitzen diran murru sendo goitituak, eta Santa Mariako Eliza nagusi andientsua. murru oek egiten asi izan ziran milla bosteun ta amaseigarren urtean; eta bukatu zituzten milla bosteun berrogei ta bigarreanean. Santa Mariako Eliza berria da egiten asia milla zazpireun, berrogei ta irugarren urtean, eta bukaera eman izan zioten milla zazpieun irurogei ta laugarrenean. Eliza onen azala ta barrua arkitzen dira, gi-

zonak arrian egin litzakean edergarri guztiaz gaindiroki apainduak. Arri areatsu au dalako berez ateratzen ain eroso, eta landutzen chit gozoa; zeña luze laburrean, zabal medarrean, eta lodi mean chit erraz ifinten dan neurri guztietara, irteten da merke, eta beregatik izaten du jaso andia beti toki askotara Milla zortzi eun, ogeita amabi garren urtean eraman zituzten Donostiatik Puerto Rico-ra, bertako karrikak apaintzeko, berrogei milla arlanza, lau alde-etara iru oñeko neurria betetzen zutenak bakocha amasei erreal pagaturik, ontzira sartu baino lenago. Eta oezaz landara nork daki zenbat arri kakaoa zeatzeko, eta chorrochketarako eramaten dituzten ontziak betean itsasoz urrutietara? Errazki esan diteke bada, ezen, urrekomeatzeakin berdintzen direala Gipuzkoako arrobiak.

Ernaniko mugape guztia da, karearri piñakin ondo janzia. Ez da urte asko oraindik arri ikatza ere arkitu dutela erri onetan bertako biztanleak, eta jarraitzen diotegogoz lanbide balioso oni, baliatzen diralako berarekin ondo karobia egosten, eta beste gauza geiagotan.

Urnietan ere badute kara-arri bikañenekotik naiko guztia; zeñarekin egindako eche eder galant anitz ikusi izan ditugun erri onetan, erreki charra eraman badute ere milla zortzi eun, ogei ta emezortzigarren urtean guda gaiztoen bidez.

Andoango mugapean badira arrobi asko, nabarri ederra ugari ematen dabe-enak. Beretatik ateratako arriakinz Apeitiko seme On Franzisko Ibero maisu andiaren buruz egiña arkitzen da Erri ontako Eliza nagusi bitore begitangoa. Eliza berriztatu onetan aurrengo Meza eman zeban Urnietako Erretorre jaun On Juan Bautista Adarraga-koak, milla zazpi eun, irurogei ta amaikagarren urteko otsaillaren bian, Ama Birgiña-Kandel-egunean, eta itzaldiatu zeban, bertako seme Apaiz On Sebastián Arizkun jaunak, Billera gogoangarri onetara batu izan zan alderrietatik guztiz jende asko, eta oen artean kontatu izan zituzten (jai egun andia zalarik) irurogei ta zortzi apaiz.

Amasa Billabonako mendi Loazu esaten zaion batean, Erritik iru legua-laurenko bidastian arkitzen da arrobi bat, nabarri beltz bikañenetakoa iori ematen debana; eta beste asko, katekizko arri urdin ederra ugari ematen dutenak.

Zizurkilko mendian badira arrobiak karegaia ugari ematen dutenak. Erri onetan aiñ eroso arkitzen da arri mueta an, ezik, non nai, sororen aldamenchoan karobizuloa egin eta egosten dute, lurrak ongarritzeko bear ainbat kare. Kisua ere badute ugari eta gustiz ona.

Asteasuko mugapean ere badago kisua iori; baita kare-arria ere chit eroso.

Tolosako mendietan arkitzen dira arrobi asko, karezko arri eder piña naiko guztia ematen dabenak; zeintzubenatik ateratako puska bikañakin egiñak ikusten direan Erri onetan, Ekida bitore anitz, beste gauza begitango askorekin batean.

Leaburuko mugape guztia da, arbela ta kisua iori ematen dituzten arrobiz josia. Erri onetako jendearen irabaz-biderik erosoena da kisua-rekiko lanbidea. Ain gertu, eroso ta ugari daukatelako arri mueta au, eta izanik berez, ateratzen chit erraza, eta egosten neke gichikoa, edozein baserritarrek bere eche-inguruan dauka prestaturik, lanbide onetarako leku egoki aukeratua, non bear bezala landurik, eramaten duten beren aberetan Erri andietara chit modu onean; iru edo lau errealean ifinten dute beste aimbete legua bideko Erribilduetan.

Aldaba-mendian arkiten dira arkantoi batzuk erpiñ zorrotzak; beste asko, leiarraz beteak; baita arritik askatuak dauden leiar zaticho chau garbiak ere chit ugari, Bolonia-ko meatze semniskoan arkitzen dirae-nen idurin berperekoak, eta bardiñ bardiñak; zeintzun gañean itzegiten dan garbiro ta luzeki, Bergara-ko euskaldun lagunkidak milla zazpi-eun irorogei ta amaseigarren urtean zabalduetako izkribuetan.

Albizturko mendi Urlis izendatuan dagoarrobi bat, Nabarri beltz bitorean ugari ematen dabena; eta beste bat ori-gorri eder bikaña ateratzen zaiona arkitzen da, Azkuendaran deitzen zaion mendi Erribe-rekoan.

Goyaz Bidanietan badira, karezko arri urdin piña iori ematen daben arrobiak. Damurik arkitzen dira toki desegokian, berezaz jendea baliatzeko.

Errezilko mendi Mauria eta Loteburua deitzen direanetan badira arrobiak Nabarri ederra ugari ematen dabeenak; zeintzubenat lana izan oi duten bertako Argiñak geienean, eta irabazten dituzten alogera onak chit, lekuko harri ondo ikasiak daudelako.

Zestonako meádi Izarraitz, eta Erchina deitzen zaiotenetan badira arrobiak kolore mueta guztietako nabarria iori ematen dabeenak; zeintzuk izan oiduten guztiz jaso andia.

Azpeitiko mendi opatsu Izarraitzkoan arkitzen dira arrobi balio andiko asko, eta beretatik ateratzen dituzte ugari Nabarri lasto kolorekoa, auts-antzerakoa, arretarakoa, eta ozpin iduriñekoa. Arauntza mendian ere badira auts-koloreko marmol-arri pin ederrak. Arri bikain oetakoa-

kin egiñak dira Errionetako Eliza nagusiaren sarreran arkitzen dan Egitade Legitangoa, eta Loyolako Ekida andi bitoae gaiñ gañekoa. Ainbesterañoko aomena ta jasoa artu dute Azpeitiaren mugapeko arriak, ezik, ifini dituzte bi lantegi ararekikoak nabarria zerratzeko, eta landutzen dituzten beretan, lodi ta me, luze ta zabal, nai dan neurri guztirakoak.

Azkoitiko mugapean ere arkitzen dira, kolore askotako nabarri iori ematen duten arrobi aberatsak; eta oetatik ateratako arriakin egiña arkitzen da Loyolako Aldare nagusiko Erretablo eder ikusgarria. Erri onetako mendietan badira beste arrobi mueta anitz ere, ondasun asko ematen dabeenak.

Zumayako Indo deitzen zaion mendian arkitzen dira arrobiak, nabarri ederra, areatsu ona, karezko piña ugari ematen dutenak.

Debako mugapean ere badira arrobiak karezko arri urdin pin ederra iori ematen dabeenak.

Motrikuoko mendietan arkitzen dira arrobiak karezko arri urdin begitangoa ugari ematen dutenak; zeintzuk idurin duten, ondo landutakoan, nabarri eder pin pifia. Kisua ere ateratzen da mendi oetan, iñon ere dan oberena.

Elgoibarko Galdaramuño deitzen zaion mendian badira arrobiak, karezko arria, eta areatsua iori ematen dutenak.

Eskoriatzako mugapean arkitzen dira arrobik, kisua eta ai-bela naroro ematen dabeenak.

Mondargoiko mendi guztiak dira arrobi baliosoz beteak; zeintzuketan ateratzen dituzten kolore guztietako nabarri eder anitz; baita arri areatsua ere ugari. Guztien gañekoa da Udalako aitzia, zeñaren oñetik asi eta bururañoko guztia arkitzen dan, nabarri pin ederrez apaindua. Aitz ikusgarri oni kendutako arri bikain ederrakin egin izan dira Ekida begitango asko, eta oen artean bat guztiz begiragarria, Erri bereko baztar-eche ospatsua, zeña egin izan zuten milla zazpieun, berrogei ta aniargaren urte inguruan.

Arechabaletako mugapean ere badira arrobiak nabarri ederra ematen dutenak.

Oñatiko mendi andietan arrobi asko dira chit, nabarri ederra, eta kisu oberenetakoa iori ematen dabeenak. Euretatik aterarako arriakin egingako egitade bikain anitz ikusten dira Erri onetako mugapean. Guztien gañekoa da, Eliza nagusiko torre berri goitutu bitorea; zeña arkitzen dan eun ta larogei ta amar oñean jasoa, autsanzerako nabarri

illun garbi chauaz egiña guztia, aomen andiko maisu On Manuel Karre-raren buruz. Ekida andi onen asierako lurra iriki izan zuten milla, zaz-pieun, irurogei ta emeretzigarren urteko apirillaren amabost-garren egunean, eta bukaerako laburua ifini zioten erpillean milla zazpieun larogei ta irugarren urteko urrillaren ogeita bederatzi-garrenean. Lan andi onen balioa igo izan zan, ogei ta amabost millatik berrogei milla dukatetaraño. Aldare nagusiaren aurreko Apaiztokia dago Elizaren bar-diñetik bederatzi oñean goratua; zeñaren anditasun itzaltsuak eta bu-kaera egokiak edertzen dabeen Elizan chit asko; bai ta lagundu ere irozgarri sendo irmetzat. Bederatzi oñetan gora igozteko dauzka ama-bost malla arrizko, bakocha amabost-naoñluzekoak, eta guztiak puska osokoak. Ekida ikusgarri eder au arkitzen da Nabarri beltz pin ondo landuakin egiña guztia.

Legazpiko erriaren mugapeko mendi Aitzgorrikoan arkitzen dira arrobiak, nabarri ederra, eta karezko arri urdin piña ugari enlaten da-beenak. Brinkola deitzen zaion baserri echetik Urolako ibaia jaiotzen dan tokira bitartean dago arrobi areatsu bat guztiz aberatza, eta chit aomen andikoa zeñaren erreietatik ateratako arriakin egiñak ikusten direan Erri onetako Eliza nagusia, eta beraren atari-aurrekoleorpe be-gitangoa. Arrobi onetako arriakin milla zortzieun, ogei ta seigarren urte, eta aurrekonean egiña arkitzen da Zumarragako Elizaren aurreko estalpe bitorea. Lakirolako mendiaren aldatsean dagoen izen bereko ba-serri-echearenalboan arkitzen da arrobi bat, eotarri eder galant anitz ateratzen zaiozkana. Aizeleku esaten zaion mendian ere badago beste arrobi bat, arri areatsu bikañenetakoa ugari ematen dabena.

Billarealko mendi goititu Irimu izendatuna badira arrobiak Marmol arri piña, eta aretsu ona iori ematen dabeenak.

Zeraingo mendi Oa deitzen zaion artan ere badira arrobiak areatsu arri ederra ondo ematen dutenak.

Idiazabalko mugapean badira arrobiak, karezko arri piña, eta aretsu ona naiko guztia ematen dabeenak.

Ataungo mendietan arkitzen dira arrobiak, karezko arria, eta areat-sua iori enlaten dutenak, baita arroka oberenetakoa, eta zorrotz-arri ederrak ere ugari.

Zaldibi-ko mendietan badira arrobi mueta-anitz. Emaitzaga esaten zaion baserri-echearen ondoan dago bat arri areatsua rekikoa, bañan garbitzen neke andikoa, aspaldiko urteetan lurikara andiak gañera ga-ñera erori izan zaiozkalako. Gaintzola deitzen dan tokian arkitzen da

arrobi bat, pizarri piña guztiz ugarri ematen dabena ateratzeko neke bager Albitzeta mendian beste bat, karezko arri ederra iori kentzen zaiona. Zuazolarekin Zubietako Errota inguru guztia da arri urdiñetarako lasai bigun gozandetsuz josia; zeña atera ta landu egiten dan kare arria baino errazago askoz ere, biak kolorez alkar idurin arren. Arbela eta arroka ere badira mendi oetan. Gauza arrigarria da, Erri onen mendiak arriz josiak diralarik, plaza inguruan ain gichi arkitzea.

Amezketako mugape guztia da kare-aitzez betea, non ateratzen duten arri mueta onetatik, neke andi bage, edozein lanbideretako bear duten guztia.

Abalziketako mendian ere badira arrobiak karezko arri urdin piña ugari ematen dutenak.

Isasondoko mugape guztia da, arbel, ta tuparriz osotoro janzia; non ateratzen dituzten aisa aski, arlanza eder zabal galantak, eta landu-bear andirik ez dutenak.

Legorretan ere badira arrobiak, karezko arria, eta, lapitza ematen dabenak.

Aipatu bage lagatzen ditudan probinciako erri banaka oetan ere ez da arriaren bagetasunik, beren bizimoduari dagozkion arrizko lanbi-deak egiteko.

Gizon arrotzak ere gure ondragarri
Autortu izan dute argi eta garbi,
Gipuzkoan dalako arria ugari,
Eche ederrak non nai dirala agiri.

IZTUETA.

